

Maja Bošković-Stulli

REGIONALNE RAZLIKE MEĐU NARODNIM PRIPOVIJETKAMA¹

Na Petom međunarodnom slavističkom kongresu u Sofiji (1963) držala sam referat o temi »Regionalna, nacionalna i internacionalna obilježja narodnih pripovijedaka.«² Skraćeno i sažeto rekapituliram ovdje uvodno osnovne misli iz tog referata.

U referatu se najprije prikazuju gledišta nekolicine poznatijih istraživača (Eberhard i Boratav, Röhrich, Delarue, Jech i dr.). Ovi autori pristupaju problemu nacionalne specifičnosti narodnih pripovijedaka s veoma raznolikih polaznih točaka: jedni su mišljenja da se ta specifika može ustanoviti jedino u sklopu razmatranja cjelovite kulture jednog naroda, u vezi sa socijalnom strukturom domaće sredine, a odriču korisnost usporedbe pojedinačnih sižejno srodnih pripovijedaka dviju susjednih kultura. Drugi drže, naprotiv, da se nacionalna specifika pripovijedaka može najbolje spoznati ako se jedan motiv, grupa pripovijedaka ili poznati lik monografski prate na što širem geografskom prostoru. Postavio se i problem uzajamnog odnosa stila nacije i stila vremena, tj. upozorilo se na pojavu da se stilske i ostale osobine pripovijedaka jednog naroda u određenome povijesnom razdoblju ponekad pogrešno shvaćaju kao etničke konstante. Neki autori uspoređuju stilske odlike klasičnih literarnih obradbi i izvorne narodne pripovijetke u jednoga te istog naroda, pronalazeći u oba slučaja zajedničke tendencije kao izraz duha istog naroda. Nacionalna se obilježja pronalaze, dalje, u domaćoj aklimatizaciji opće raširenih pripovjedačkih sižea, u jezičnom ruhu, u boji, ritmu i melodiji dijalekata — kojih skup sačinjava nacionalnu cjelovitost itd.³

Sumarno sam o tim i o drugim gledištima u svome spomenutom referatu utvrdila: »Većina se pisaca slaže u tome da narodne pripovijetke, bez obzira na svoje međunarodne sižee i motive, nose na sebi pečat nacije koja ih pripovijeda. No kada treba taj pečat, tj. specifična nacionalna obilježja pripovijedaka točnije odrediti, mišljenja se bitno razilaze.«

¹ Objavljeno na engleskom prijevodu u časopisu *Journal of the Folklore Institute*. Bloomington, Vol. III, No 3, 1966, str. 299—314.

(Ovaj sam referat čitala na Petom seminaru jugoslavenskih i američkih univerziteta u Novom Sadu god. 1965. i ponovo, iste godine, na Katedri za etnografiju i folklor Filozofskog fakulteta u Pragu. I jednom i drugom zgodom izneseno je u diskusiji nekoliko dragocjenih primjedaba i sugestija, koje su pripomogle definitivnom oblikovanju teksta, pa se osjećam dužnom da na ovome mjestu izrazim svima svoju zahvalnost za iznesene napomene.)

² Objavljeno u časopisu *Filološki pregled*, Beograd, 1963, br. 1—2, str. 83—93.

³ Ta se mišljenja prikazuju potanje, s citatima, u mome spomenutom referatu.

Dalje u referatu, na osnovu hrvatskog i srpskog materijala, pokušavam provjeriti opravdanost dosadašnjih važnijih gledišta. Uspoređujem najprije neke crte iz predaje o Midinoj tajni (Aa Th 782 — o kojoj sam objavila opsežnu komparativnu monografiju) i ustanovljujem specifiku u tradicijama iz različitih vremena i u različitim naroda, a ujedno utvrđujem i to da na jugoslavenskom odnosno na hrvatsko-srpskom području ne postoji neka homogena i jedinstvena redakcija te predaje, nego nalazimo mnogo posebnih lokalnih redakcija, prepletanja i preslojavanja i vezanosti čas s jednim a čas s drugim oblicima te tradicije poznatim i u drugih naroda. Utvrdila sam da monografska komparativna ispitivanja pojedine pripovijetke mogu pokazati »koliko su nacionalna obilježja kompleksna, neulovljiva, skrivena iza mnoštva veoma izrazitih lokalnih ili širih regionalnih crta, koje mogu u veoma raznolikim unakrsnim kombinacijama povezivati i tradicije nekih naroda« te da monografije o pojedinim pripovijetkama mogu dokumentirano predočiti splet tih uzajamnih odnosa.

Zatim govorim o hrvatsko-srpskim verzijama priče »Kaiser und Abt« (Aa Th 922).

Posebno se bavim pitanjem o odnosu lokalnih i regionalnih obilježja narodnih pripovijedaka prema nacionalnima. Utvrđujem da skup lokalnih obilježja čini obilje i raznolikost jedne nacionalne pripovjedačke tradicije te da ta obilježja znadu biti katkada dispartatna i neusklađena među sobom, a katkada se svode pod zajednički usklađeni nacionalni nazivnik. Da bi obilježja pripovijedaka jednoga područja ili jednog naroda bila toj sredini svojstvena i davala joj pečat, ona ne moraju biti izuzetna i pripadati samo toj sredini, ali moraju biti s njome organski vezana, moraju izvirati iz života te sredine i biti njezin izraz.

Na primjeru predaje o Kraljeviću Marku koji spava u pećini i čeka da nastupi njegov čas, pokušavam zatim predočiti jednu tradiciju s međunarodnim motivom koja je u južnih Slavena poprimila opći zajednički karakter, a na primjeru jedne šaljive priče iz Dalmatinske zagore prikazujem tipičnu regionalno oblikovanu tradiciju stočarske dinarske oblasti.

Zaključujem da se »nacionalna obilježja narodnih pripovijedaka oblikuju na osnovu znatno izrazitijih lokalnih i regionalnih karakteristika; i nisu njihov mehanički zbir. Ona su fluidna i teško odrediva, posebno i stoga što se u graničnim područjima miješaju i stapaju tradicije susjednih naroda, slično onako kao što se miješaju tradicije susjednih lokalnih područja u okviru istoga naroda — pa je stoga neki čvrsti nacionalni oklop koji bi zatvarao pripovjedačke tradicije jednoga naroda čista iluzija«. Upozorujem, uz to, i na razlike, tj. na relativno cjelovitije nacionalne karakteristike pripovijedaka narodâ kojima je povijesni razvoj tekao stoljećima manje-više homogeno i usklađeno, u usporedbi s tradicijama onih naroda koji su se razvijali manje stabilnim putem, na raskrsnici različitih kulturnih sfera.

U osvrtima na taj referat dva su autora, nezavisno jedan o drugome, jedan u Čehoslovačkoj, a drugi u Jugoslaviji, kritički upozorila na isti ključni problem:

Oldřich Sirovátka u svom referatu o nacionalnim osebnostima narodnih bajki, održanom na Međunarodnom kongresu za studij narodnih pripovijedaka u Ateni⁴, pozivajući se na M. Lüthija i na mene, navodi kako je problematika nacionalne specifikacije pripovijedaka toliko zapletena da ne postoji jedinstvo ni suglasnost u metodološkim principima za njezino proučavanje, pa stoga do sada nema o tim pitanjima pouzdano utvrđenih rezultata.

Drugi autor, Radoslav Katičić, zaključuje da »dosadašnja folkloristika nije stvorila adekvatni pojmovni aparat koji bi omogućio da se ispravno formulira odgovor na to pitanje« (tj. pitanje odnosa regionalnih, nacionalnih i internacionalnih obilježja).⁵

Oba su autora ispravno osjetila bitni nedostatak dosadašnjeg istraživanja tih pitanja, tj. metodološku i pojmovnu neusklađenost i nedovršenost. Pojedini radovi napisani poslije moga sofijskog referata ili u isto vrijeme s njime, koji se dotiču srodne problematike, svjedoče s jedne strane o važnosti i aktualnosti tih pitanja, a s druge strane opet i o sve urgentnijoj potrebi da se osnovni pojmovi i metodološki pristupi jasnije definiraju.

Oldřich Sirovátka uspoređuje češke i slovačke pripovijetke na primjeru jedne poznate bajke. Utvrđuje razliku u stilu: slovačke su bajke bliže tzv. »visokom« stilu bajki, arhaičnije su po svojoj kompoziciji, ornamentici, formulama itd., dok su one češke više realistične. On na te razlike ne gleda kao na pojavu imanentnu tim dvama narodima, već ih tumači kao proces razvoja bajki u skladu s razlikama općega povijesnog, kulturnog i društvenog razvoja obih naroda, no u isti mah drži da su sve te razlike i izraz nacionalnih specifičnosti jer je i razvojni stupanj bajki jednog naroda organski sastavni dio stanja i razvoja njegove nacionalne kulture.

Na istom kongresu govori M. Pop o nacionalnim karakteristikama pripovijedaka i stavlja osnovno težište svoga izlaganja na razlike uvjetovane stupnjevima povijesnog razvoja, na povijesne stratifikacije — koje on razlikuje od izraza nacionalnog stila.⁶

Vidimo, dakle, da oba autora vezuju specifičnost pripovijedaka uz povijesno-kulturni razvitak, ali tim pojavama pridaju drukčiji smisao i obilježuju ih drukčijim pojmovima.

Rasprava kojoj je autor E. Pomeranceva posvećena je također pitanju nacionalnih i internacionalnih obilježja narodnih pripovijedaka (na pri-

⁴ Oldřich Sirovátka, *Zur Erforschung der nationalen Eigenarten des Märchens. Methodologische Bemerkungen auf Grund des Verhältnisses der tschechischen und slowakischen Märchenüberlieferung. IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens. Laografija*, XXII, 1965, Atena 1965, str. 517—526.

⁵ Radoslav Katičić, »Filološki pregled« I—II, Naučno delo, Beograd 1963. *Umjetnost riječi*, Zagreb, VIII, 1964, br. 2, str. 158.

⁶ Mihai Pop, *Caractères nationaux et historiques dans le style des contes populaires. IV International Congress...* (v. bilj. 4), str. 381—390.

⁷ E. V. Pomeranceva, *K voprosu o nacional'nom i internacional'nom načale v narodnyh skazkah (na materiale sjužeta »Nevernaja žena«). Istorija, fol'klor, iskusstvo slavjanskih narodov*, Akademija nauk SSSR, Moskva 1963, str. 386—412.

mjeru pripovijetke o nevjernoj ženi: Aa Th 1380).⁷ Prateći kroz stoljeća razvoj pripovijedaka s tim sižeom u tradiciji nekolikih naroda, autorica utvrđuje tipološki analogne procese razvoja i transformacija te zaključuje da se zajednička osnova tih pripovijedaka ne umanjuje nacionalnim specifičnim pojedinostima, stilskim razlikama itd. što ih je ista pripovijetka poprimila drukčije u svakog naroda.

Dok Pomeranceva, dakle, ne poriče specifičnosti, ali su one za nju na dalekom sporednom kolosijeku, dotle Kurt Ranke u svom radu koji je objavljen u zborniku *Europa et Hungaria*⁸, naglašava u pripovijetkama upravo ono po čemu se one odlikuju jedne od drugih u različitim narodima (a da ni sam, s druge strane, ne odriče zajedničke međunarodne temeljne crte). Ranke skreće pozornost na pojavu da se, i pored onih opće proširenih međunarodno poznatih sižeâ, pojedini pripovijedački tipovi ipak zaustavljaju na određenim etničkim granicama i ne šire se dalje, ili ako se ipak prošire, poprimaju posebne osobine prilagođene drugome narodu. Ovu pojavu tumači Ranke psihomentalnim razlikama među narodima.

Dok se mišljenja dosadašnjih prikazanih autora pojmovno i znanstveno tematski ne mogu, doduše, svesti pod zajednički nazivnik, ali govore o analognim pojavama i gledaju približno slično na fenomen prenošenja pripovijedaka od naroda k narodu, dotle je posve izdvojeno mišljenje znamenitoga švedskog istraživača von Sydowa, izraženo prije više godina. Spominjemo ga prvenstveno zato jer se on osvrće na slične pojave kao i Ranke, ali ih tumači iz temelja drukčije. Von Sydow je, naime, također naglasio da se na jezičnim, pa čak i na teritorijalno-političkim granicama, pripovijetke po pravilu zaustavljaju, a ako se ipak desi da ih prijeđu, onda se mijenjaju potpuno i stvaraju se regionalni, odnosno lokalni novi oikotipovi. No ono što je za Rankea popratna pojava u širenju pripovijedaka, tj. zaustavljanje na granicama, to je za v. Sydowa temeljni zakon u životu pripovijetke, jer on, kako je poznato, odriče putovanje pripovijedaka od naroda k narodu te drži da se one šire jedino putem migracija samih naroda ili pak preseljavanjem pojedinih istaknutih pripovijedača. Etničke su granice za nj nepremostive i tvrde. Unutar istog naroda, ukoliko je podijeljen na više kulturnih zona, mogu, po v. Sydowu, također nastajati različiti oikotipovi istih pripovijedaka.⁹ Premda se v. Sydowljeva teza o načinu širenja pripovijedaka, odnosno točnije o tome da se one ne šire i ne putuju, s moga gledišta ne može prihvatiti, ipak je upravo on jedan od prvih istraživača koji su tako precizno konstatirali pojavu oikotipova, tj. lokalnih i regionalnih specifičnih formi pripovijetke — tako da kasniji istraživači, i onda kada su daleki od njegovih teza, ipak nailaze na iste pojave koje je on već spominjao.

Navedene studije drže se približno istih općih tematskih okvira, no u isti mah govore ili o različitim pojedinačnim pitanjima ili su im pojmovne osnove neusklađene, tako da su, i onda kad nemaju bitnijih međusobnih protuslovlja, toliko heterogeni njihovi predmeti i načini razma-

⁸ Kurt Ranke, Grenzsituationen des volkstümlichen Erzählgutes. *Europa et Hungaria*. Congressus ethnographicus in Hungaria, 16—20. X 1963. Budapest 1965, str. 291—300.

⁹ C. W. v. Sydow, *Selected Papers on Folklore*, Copenhagen 1948 (posebno članak »Geography and Folk-Tale Oicotypes«).

tranja, da te studije za sada predstavljaju samo posredan doprinos kompleksnome i jedinstvenom tumačenju fenomena regionalnih i nacionalnih obilježja narodnih pripovijedaka. Da smo za ilustraciju izabrali neka druga djela, opća se slika ne bi bitnije izmijenila.

Čini se da je sada, zahvaljujući baš svim prethodnim radovima, sazrelo vrijeme za preciznije postavljanje ovog pitanja: treba da se cjelovitije utvrdi koje su sve pojave u životu narodnih pripovijedaka relevantne za određivanje njihovih regionalnih odnosno nacionalnih specifičnosti i na koji se način one mogu manje-više objektivno ispitati. Napokon, posebno važnim čini mi se pitanje koje sam u svome prošlom referatu već bila postavila: to je međusobna distinkcija lokalnih, regionalnih, etničkih i nacionalnih osobina pripovijedaka. Kada se ti pojmovi među sobom zamjenjuju i nekritički miješaju, problem specifičnih karakteristika ostaje mutan i neodređen. Neće mi biti moguće da predložim gotova cjelovita rješenja. Pokušat ću pridonijeti skroman udio konkretnijem i preciznijem formuliranju pitanja, uz navode nekih karakterističnih primjera — držeći se ovaj put, u skladu s naslovom ove radnje, prvenstveno problema regionalnih obilježja.

Kao što sam već u prošlom referatu iznijela, nacionalne karakteristike pripovijedaka čine mi se apstraktnijima, teže ulovljivim, katkada ne tako egzistentnim kao lokalne i regionalne osebnosti. Stoga bi istraživanja trebalo započeti s ovim potonjima, pa bi se tek tada, na osnovu dobivenih obilnijih rezultata, moglo oprezno zaključivati i o zajedničkim nacionalnim crtama. Pri tom etničke crte, kao dublji i veoma složen supstrat, ne bi trebalo poistovećivati s nacionalnima, na što u literaturi često nailazimo.

Pojmovi lokalnoga i regionalnog također nisu jasno definirani. Oni se mogu shvatiti od najužih, ograničenih na jedno selo, zaselak, pa čak možda i obiteljski krug, do veoma širokih, zahvaćajući i dijelove nekolikih država. Mi ćemo se u ovome tekstu odreći definitivnih određenja tih dvaju pojmova. Kao lokalne uzet ćemo one karakteristike koje se odnose na manja homogena područja, a u regionalne uključujemo osobine vezane uz šire geografsko-kulturne cjeline, bez obzira da li u okviru iste nacije ili zahvaćajući i više njih.

Trebalo bi za utvrđivanje lokalnih i regionalnih obilježja odabrati dva do tri područja, relativno manja, kulturnohistorijski dovoljno izražita, te analognim sistematskim načinom ispitivanja, po mogućnosti čak statistički podjednako, proučiti njihove pripovijetke. Ako se potpuna analogija u načinu ispitivanja građe odabranih područja ne bi mogla ostvariti, a i kao dopunska građa, moguć je i potreban oslon i na pripovijetke koje su već prikupljene, ukoliko postoje u većem opsegu a skupljači su bili relativno pouzdani — jer i uza sve subjektivnosti, mjestimične praznine i slučajnosti, najvažnije karakteristike tradicija nekoga kraja izražavaju se u boljim amaterskim zbirka.

Bilo bi pogrešno tvrditi da još nema radova koji sadrže građu i analize narodnih pripovijedaka pojedinih regija. Spomenut ću, radi primjera, rad istaknutoga ruskog folklorista A. Nikiforova, objavljen još god. 1929,

u kojemu se određuje diferencijacija narodnih pripovijedaka dviju ruskih oblasti — na što se zatim osvrnuo J. M. Sokolov u svojoj poznatoj knjizi.¹⁰ Dokumentacija o narodnim pripovijetkama pojedinih francuskih pokrajina može se naći u značajnoj kolekciji »Contes merveilleux des provinces de France« (koju je pokrenuo pok. Paul Delarue). Njemačka pokrajina Schleswig-Holstein zastupljena je izvršnim regionalnim korpusom svojih pripovijedaka (Kurt Ranke, Schleswig-Holsteinische Volksmärchen, I-III, Kiel 1955—1962. Kolekcija nije još dovršena). Značajno je i američko djelo R. M. Dorsona »Buying the wind. Regional folklore in the United States« (1964). I tako dalje. Mi u Jugoslaviji nemamo, na žalost, sistematskih cjelovitih serija publikacija o pripovijetkama pojedinih krajeva; neke institucije (npr. Zemaljski muzej u Sarajevu, Institut za narodnu umjetnost u Zagrebu i dr.) proučavaju svake godine na terenu ukupan folklor po jednoga kraja, što se djelomice publicira, pa prema tome postoji osnovna građa za regionalno uspoređivanje pripovijedaka.

Istraživanjima nedostaje zajednički izgrađena metoda i jasna spoznaja o skupnosti pojava koje oblikuju regionalnu diferenciranost.

Trebalo bi, prije svega, ispitati ove regionalne karakteristike pripovijedaka: repertoar tipova (sižeā); tipične češće kontaminacije; modifikacije istih sižeā i lokalno unošenje u neki siže postojano istih pojedinačnih motiva; stilsku fakturu i jezik; odnose među pojedinim pripovjedačkim vrstama i obilježja njihovih struktura; kolorit koji potječe iz domaćeg ambijenta, društvenih prilika, povijesti, tla i prirode; uklapanje lokalnih vjerovanja u bajke i predaje; promjene koje se, na osnovu zapisa iz različitih vremena, zapažaju u pripovijetkama s istog područja.

Važno je da se u glavnim obrisima ustanovi koji sve činioci utječu na postanak lokalnih i regionalnih razlika među pripovijetkama. Jedan njihov dio ostat će nam, mislim, trajno nepoznat. Katkada zaista nećemo moći saznati zašto je baš neka pripovijetka na jednome području postala tako omiljenom, ili zašto se modificala baš na takav a ne na drukčiji način. Radi li se o slučaju, ili o utjecaju kakve izrazite pripovjedačke ličnosti, ili o staroj baštini, ili o čemu drugome — ostat će sigurno katkada nepoznato. Ali će se i mnoga pitanja specifičnog oblikovanja moći razjasniti ako se razmotri skup onih činilaca koji pripovijetkama nekoga kraja daju svojstveni kolorit.

Taj se vlastiti kolorit može stvarati iz osnove tradicija što ih je došlo stanovništvo, dāvno ili novije, donijelo u sadašnju postojbinu kao svoju etničku baštinu; iz tradicija prijašnjeg stanovništva, zatečenih na naseljenom području; iz susjedskih utjecaja i raznolikih oblika kontakata; iz odjeka povijesnih zbivanja; iz osobina prirode, načina života i privređivanja u danome kraju; iz utjecaja pojedinih izrazitijih pripovjedačkih ličnosti; iz stadijalnog stupnja razvitka folklorā i društvenih okolnosti na danome području, i, dakako, iz zajedničke jezične osnove. Uzme li se samo jedan od navedenih činilaca da bi se njime protumačila specifična svoj-

¹⁰ J. M. Sokolov, *Russkij fol'klor*, Moskva 1941, str. 305.

stva pripovijedaka nekoga kraja, moći će se objasniti pojedine pojave, ali će ta tumačenja biti ograničen i samo djelomičan doprinos poimanju ukupne specifičnosti narodnih pripovijedaka toga kraja.

Potrebno je znati i to da dobivena ukupna slika neće biti homogena i zatvorena u sebi i da će se neke karakteristične crte tradicije protezati u susjedna područja, neke u jednom a druge u drugome smjeru, pa će na taj način svaki lokalni kraj, više ili manje, biti i točka ukrštavanja, prelazno područje za pojedine tradicije, karika u nezavršenom lancu prelaženja, pretapanja i postupnih povezivanja folklornih tradicija među malim lokalnim krugovima, širim regijama i nacijama.

Mislim da je veoma važno istraživati konkretne životne okolnosti iz kojih se rađaju specifične osebnosti. Upravo taj način pristupanja nije došao do izražaja u već spomenutom radu K. Rankea (v. bilj. 8), pa se u njega osnovne razlike svode na fenomen psihologije naroda, mentalnih predispozicija, etnički uvjetovanog načina mišljenja i osjećanja i sl. Za mene to nije neprihvatljivo kao polazna točka tumačenja, kao opći uvjetovani termin za obuhvaćanje konkretnih pojava, koje zatim tek treba razmotriti, ali mi nije prihvatljivo da se te mentalne etničke osobine shvate kao apsolut, kao fenomen koji govori sam za sebe. Ne bih se, npr., mogla složiti s izlaganjem K. Rankea kada on izvanredno zanimljiv razvoj i izmjene priče o Šemjakinu sudu (Aa Th 1534), od Biblije do naših dana, objašnjava različitim mentalitetima narodā, a ne razlikama života, povijesti, društva, koji su ovoj maloj priči udarili svoj tako osebujan pečat. (Ja se sada osvrćem na tekst Rankeova referata, koji se zbog kratkoće morao, naravno, odreći iscrpnijih obrazlaganja, ali se u toj kratkoj i pregnantnoj i, uostalom, blistavo iznesenoj formi izlaganja osnovni pristup problemu prilično izrazito očitovao.)

No da ne bismo ostali pri samim općim konstatacijama (koje su ipak ujedno i rezultat mojih dosadašnjih praktičkih promatranja), iznijet ću i nekoliko primjera za pojedine tipično regionalno uvjetovane osobine pripovijedaka.

Alpske pripovjedačke tradicije s nizom svojih tipičnih osebnosti već su mnogostrano proučavane, a obuhvaćaju, kako znamo, i germanske i romanske i slavenske narode tog područja. Zajedničke su crte nedvojbene i pored toga što posebni jezici daju pripovijedanju vlastite izražajne osobine.

Ili uzmimo kao primjer jednu predaju koja je tipična za hrvatsko-srpsko dinarsko kraško područje. U Hercegovini, Crnoj Gori, Dalmaciji, Lici i još nekim krajevima često se pripovijeda o babi koja u veljači izagna ovce u pašu u planinu, sva sretna zbog toplā i blaga vremena, pa se ruga veljači, a veljača, uvrijeđena, uzajmi od ožujka nekoliko dana pa udari burom i snijegom i zaledi babu i njezine jarce — koji se i danas mogu vidjeti okamenjeni u planini (što se onda u pojedinim tekstovima vezuje uz različite lokalitete).¹¹

Mala ova pričica povezana je svim svojim nitima za krašku regiju — gdje je osnovna tradicionalna privreda stočarska, s običajem da se u proljeće ovce izgone na ispašu u planinu; gdje klimatske prilike u proljeće

znadu biti nesigurne s iznenadnim recidivama hladnoće; gdje na kraškome poroznom tlu nastaju mjestimice fantastične forme i konfiguracije kojima narod daje svoja maštovita tumačenja i plete oko njih svoje priče. Granica kraškog područja ujedno je i granica širenja ove predaje. Svjesno govorim o granici širenja, premda je u pitanju jedna izvanredno raširena i očito vrlo arhaična opća mediteranska tradicija. U Jugoslaviji je poznaju čak i Slovenci — također na svome kraškom području (Inštitut za slovensko narodopisje u Ljubljani ima jedan rukopisni tekst zapisan god. 1941.) blizu Sežane, zapisivač J. Seražin).

O dalekoj proširenosti po Mediteranu predaje sa srodnim motivom o posuđenim danima, također prvenstveno u ambijentu transhumantnih stočara, svjedoči zapis s Korzike Geneviève Massignon i, osobito, bogata literatura koju ona navodi.¹² Radi se o veoma složenoj tradiciji s ukrštavanjem nekoliko motiva; njihov ćemo dalji odjek naći i u bajci tipa Aarne — Thompson 368 C (zapisanoj u Rumunjskoj). No nas ovom zgodom zanima samo cjelovit oblik predaje koji smo maločas prikazali — s njegovom tako dubokom, iskonskom povezanošću uz tlo i vjekovni način života i privređivanja. Ta i takva predaja može biti raširena, uz određene modifikacije, nadaleko po Mediteranu, ali samo ondje gdje izvire iz životnih prilika. Mogu je poznavati Hrvati, Srbi i Makedonci, Korzikanci, Španjolci i Arapi, ali da se vratimo Hrvatima — ne svi Hrvati, nego samo oni s dinarskog područja; Hrvati iz ravničarskih panonskih krajeva nemaju te predaje (osim eventualnih sekundarno preuzetih primjera). Stoga se u ovome slučaju s punim pravom može govoriti o izrazitoj regionalnoj tradiciji, za koju su etnički i nacionalni faktori prilično irelevantni.

U istome hrvatsko-srpskom kraškome području pripovijeda se, uz ostalo, o pastirci koja se utopila u nekom izvoru, pa je njezina majka iz žalosti vunom zatrpala taj izvor — a voda je zatim provrela na drugom mjestu: i to je tipično etiološko pričanje o rijekama ponornicama, vezano samo uz regiju gdje postoje takve rijeke.

Regionalna pripovjedačka obilježja u ova dva prikazana primjera određuju se prirodom, tlo i načinom života i privređivanja.

Regionalna uvjetovanost nekih drugih priča i predaja toliko je očigledna da se obično čak ni ne primjećuje i ne notira se posebno, a ipak ona daje onu tako specifičnu boju tradicijama svoga kraja. Kada se, npr., u Dalmaciji pripovijeda o tome kako se neki ribar ili pomorac noću potajno uvukao u svoju barku pa su ga vještice ili vile, koje ga nisu bile primijetile, jednu noć, uz pomoć magijske formule, prevezle daleko preko mora, u neku luku Italije, Egipta ili Indije, i vratile se natrag do jutra — pa ih on sutradan sve razotkrije s pomoću egzotičnoga ubranog ploda (datulom, bambusom, voćem kojemu nije sezona i sl.), onda je u pitanju tipična regionalna tradicija. Ne samo da takva pričanja ne mogu imati osnove u kraju udaljenom od mora nego je za njih, osim morske blizine, potrebna

¹¹ Vidi: M. Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke*. Zora-Matica hrvatska, Zagreb 1963, br 123 (s navedenim varijantama).

¹² Geneviève Massignon, *Contes corses*. Publication des Annales de la Faculté des Lettres d' Aix — en — Provence, 1963, tekst 56 i napomena.

i jaka pomorska tradicija — poznavanje, bar prema pričanju, dalekih luka i raslinja u tim čudnim krajevima, kao i san o brzom svladavanju morskih prostranstava iz vremena kada su se morima kretali samo jedrenjaci.¹³

Zanimljivo je, a zapravo i vrlo razumljivo, da se slične predaje o magijskoj prekomorskoj vožnji kazuju i u Grčkoj, npr. na Rodosu¹⁴, tako da rasprostranjenost toga motiva postaje nepregledno širokom — ali se njome ne umanjuje regionalna uvjetovanost takvih tradicija.

Dok su prethodna tri primjera govorila o takvim predajama koje izvan uvjeta što ih čine određene regije nemaju mogućnosti za svoj opstanak, sada ćemo se osvrnuti na karakteristične modifikacije opće poznatih i raširenih pripovijedaka, u skladu s historijski određenim načinom života pojedinoga kraja.

Kao što je poznato, austrijska je carevina, počevši od XVI st., organizirala duž cijele svoje granice prema Turskoj poseban širok teritorijalni pojas, zvan Vojna granica, s posebnim statusom i uređenjem vojnoga i civilnog života na način koji je najpogodnije služio cilju da se odatle vode vojne operacije protiv Turske i da se spriječi daljnje tursko prodiranje. Stanovnici tih krajeva živjeli su pod posebnim režimom kojemu je vojnički život dao svoj pečat. Stoga je upravo u tom kraju mogla nastati modifikacija bajke, poznate inače pod nazivom »K vragu po tri dlake« (AaTh 461), tako da je cijelo zbivanje preneseno u vojnički ambijent. Riječ je o tekstu iz zbirke Veselina Čajkanovića¹⁵, koji je zapisan na Korđunu. Umjesto kralja koji svoga neželjenog zeta šalje da ide tražiti vražje dlake, ovdje to čini kapetan kada vojnik poslije 16 godina službe uzaludno moli dopust. A umjesto onoga klasičnog veslača koji vjekovima mora rijetke namjernike prevoziti preko mora na drugi svijet i čeka nekoga tko će ga zamijeniti, ovdje se i opet pojavljuje vojnik: »Na bedemu grada stoji jedan šiljbot i drži štuk na ramenu«, on stoji tako godinama, već od posljednjega rata, drži stražu i uzalud čeka svoju smjenu. Cijelo je pričanje — u okviru fantastične fabule i bez ikakvih deskripcija — prožeto vojničkim jadom, a ujedno i životnim detaljima, vojničkom austro-ugarском terminologijom, koja je tu prodrila u sve pore života (»urlab«, »šiljbot«, »štuk«, »ablez« — sve same vojničke njemačke riječi, pučki prerađene).

Ovaj primjer, kao i slijedeći, mogao bi se uključiti i među profesionalno karakteristične načine pripovijedanja, ali s obzirom na posebne okolnosti života u Vojnoj granici, on je ipak prvenstveno regionalan.

U drugoj pripovijeci iz toga istoga kraja, gdje je riječ o vojniku koji susretne cara u šumi i spasi ga od razbojnika (AaTh 952),¹⁶ radnja se odnosi na austrijskog cara Franju Josipa. Intonacija cijele priče odgovara upravo tipičnoj graničarskoj sredini, s protuslovnim spletom tamošnjega

¹³ Vidi: M. B.—S., *Narodne pripovijetke*, 1963, br. 148. — M. B.—S., Pomorska tematika u našoj narodnoj književnosti. *Pomorski zbornik. Povodom 20- godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942—1962*, I, Zagreb 1962, str. 505—536 (posebno str. 531—532).

¹⁴ Dém. B. Oeconomides, Yello dans les traditions des peuples hellénique et roumain. *IV International Congress . . .* (v. bilj. 4), str. 328—334 (posebno str. 330).

¹⁵ Veselin Čajkanović, *Srpske narodne pripovetke*, Beograd 1927, br. 37.

vojničkog odnosa prema vladaru: vojnik vladara i služi i spasava i diči se njime, a u isti ga mah i prezire i iskaljuje na njemu svu svoju nakupljenu gorčinu. Ujedno je i ta priča prožeta detaljima odlično znanoga vojničkog života.

Ovakvih i sličnih odjeka historijski uvjetovanih životnih prilika u narodnim pripovijetkama naći ćemo posvuda. Oni čine jedan od najvažnijih elemenata u oblikovanju regionalnih osobina. Umjesto primjera iz Vojne krajine mogli su se iznijeti i mnogi drugi, podjednako karakteristični.

Ima, međutim, i takvih regionalno obilježenih osobina pripovijedaka koje nisu odmah uočljive ni lako odredive.

Poznata je pripovijetka o tri brata kojima Bog i svetac ispune želje, pa prva dvojica steknu bogat posjed, a treći samo dobru i odanu ženu; kasnije dva bogata brata odbiju gostoprimstvo prosjaku i za kaznu ostanu bez ičega, dok najmlađi gostoljubivi brat bude nagrađen (Aarne-Thompson 750 D i 550 A). Iz ove pripovijetke odabirem jednu pojedinost iz njezine istarske varijante.¹⁷ Vrste darova što ih braća dobiju označuju redovito u ovoj pripovijeci i njihova zanimanja; ti se darovi mijenjaju od primjera do primjera, što sada nećemo podrobnije razmatrati. U tekstu iz Istre najstariji brat dobije seljačko imanje, »štanciju« (»puno težaki su mlatili šenicu, puno brentovih vina u hladu za pit, i kuhale su žene svega«). Drugi brat dobije mnogo ovaca (»i imaju sira i skuti punu kuću . . .«), a treći brat postane ribar, siromašan (» . . . je hodi van z barki i je nosi punu kasetu ribe doma«). Ovakvo trojno obilježavanje njihovih zanimanja, uz slikovito skiciranje života koji odatle proizlazi, kao da je minijaturna slika ukupne tradicionalne privrede na poluotoku Istri — sa stočarstvom u kraškim predjelima, s miješanim poljodjelskim kulturama uz lozu i maslinu po najvećem dijelu Istre, te s ribarstvom duž morske obale. Navedena se zanimanja susreću i u tekstovima iz drugih krajeva, ali ovako cjelovito i adekvatno odabrani i sa živošću predočeni — što treba u velikoj mjeri zahvaliti posebnoj darovitosti pripovjedačice — postaju ovi primjeri o zanimanjima trojice braće izraz upravo istarskog života i daju regionalno obilježje tekstu pripovijetke. U ovome slučaju, kao i u mnogim drugima, regionalna karakteristika pripovijetke nastaje zahvaljujući stvaralačkom postupku kazivača i pripada među one elemente narodne pripovijetke koji tvore njezinu umjetničku vrijednost.

Nakon regionalnih osobina pripovijedaka uvjetovanih tлом, prirodom, načinom života i privređivanja, povijesnim zbivanjima i sl., a iskazanih u odabiranju sižea i motiva i u njihovu stvaralačkom prilagođavanju domaćem ambijentu, završno ćemo iznijeti primjer jedne formalne osobitosti u narodnim pričama.

Hrvatsko-srpske narodne pripovijetke s onoga prostora s kojega pođe, uz ostale, i klasična zbirka Vuka Karadžića, tj. pripovijetke štokavskoga jezičnog područja ne odlikuju se naročito razvijenim uvodnim i završnim formulama, ritmičkim umecima, glasovnim figurama i sličnim

¹⁶ M. B.—S., *Narodne pripovijetke*, 1964, br. 68.

¹⁷ M. B.—S., *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959, br. 36.

stilskim elementima koji narodnoj bajci pridaju posebnu arhaičnu obrednost, a i šarm. Ipak je klasična struktura bajke, s linearnim tokom radnje, retardacijama, zakonitošću trojnog ponavljanja, apstraktnim stilom i ostalim osnovnim svojstvima forme narodne bajke predstavljena u pripovijetkama toga područja vrlo dobro, i po svome izrazu one su autentične bajke kojima je formulistični stil osnovni oblik — ali uz vrlo malu upotrebu onih prije spomenutih ornamentalnih formula. Znatan dio tih pripovijedaka pripada još i danas arhaičnim patrijarhalnim krajevima, pa relativno mali broj i skromne oblike ritmičnih i sličnih ukrasnih formula ne bi trebalo tumačiti kao izraz novijega raspadanja klasičnog stila, nego kao jednu od osobina pripovijedanja tog područja hrvatsko-srpske narodne pripovijetke.

Međutim, pripovijetke iz sjeverozapadnih hrvatskih krajeva, s područja gdje se govori kajkavskim narječjem, poznaju veoma dobro ornamentalne formule, osobito one završne. Dovoljno je zaviriti u zbirku M. Valjavca, koje su tekstovi najvećim dijelom zapisani u gradu Varaždinu, ili u zbirku M. Langa iz Samobora, gradića u neposrednoj blizini Zagreba, pa da se nađe lijep broj takvih primjera.¹⁸

Evo nekoliko završnih formula iz Valjavčeve zbirke: »Ta naj ide v koš gde ih ima još« (str. 38). — »I koj je to pripovedal i on bil tam i jel i pil i vesel bil« (str. 41). — »I ja sem bil tam na gosti' i nisu mi nikaj dali, i sem se sel na jednoga konjca i on me tijam sim donesel« (str. 47). — »I opet su bile gosti, i mene su bili takaj na gosti pozvali, ali ne mi je bilo volja iti. Ali sem si premislil da se ne bi kojoj stranki zameril pak sem išel. Pil sem iz pisanoga vrčka, zato mi i dendenešni rit frčka« (str. 51). — »Onda se je oženil s kčerjom njegovom, i dal je gosti, a ja sem pil i jel i još mi je vezda jezik moker« (str. 89). — »Gda je domom došel, veselili su se, pili i dobro debelo jeli, i ja sem tam bil, iz pisanoga peharčeka vince pil da sem pijan bil« (str. 95). — »I ja sem tam bil za inoša i sem ne dobro nekaj načinil i bil sem od onud pretiran« (str. 180). — »Kraj, konec, potrla je baba v kuhnji star lonec« (str. 186). — »I ove pripovesti je konec i kraj, nam pa bog daj te sveti raj« (str. 197). — »On pa je dal veliku gozbu napraviti, vnogo gospode zezvati, i ja sam tekajše tam bil, i s kanoni su pucali i jen kanon je puknul i ja sem sim duknul« (str. 214). — »I ja sem tam bil i iz lepoga vrčka pil da mi i dendenes rit mrčka« (str. 225). — »I ja sem tam v ti svadbi bil i vino sem pil i tak sem popeval: ja sem najmlajši, pijem najrajši, — da mi se je 'se grlo drapalo« (227). — »I napravili su gosti, kaj je bilo 'sem zadosti« (str. 231). — »Oženil se je i imel je takve gosti da ne bilo kam vilic zabosti« (str. 235) i dr.

Bilo bi veoma jednostavno protumačiti da su završne formule u Valjavčevoj zbirci izraz veće arhaičnosti tih pripovijedaka. No to ne odgovara niti sredini gdje su te pripovijetke zapisane (u gradiću, i to u gradiću jednoga društveno razvijenijega kraja), a niti je sama pojava završnih formula pouzdano mjerilo veće arhaičnosti.

¹⁸ *Narodne pripovijesti u Varaždinu i okolici*. Sakupio Matija Kračmanov Valjavec, II izd., Zagreb 1890. — Milan Lang, Samobor. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb, knj. XIX, 1914.

Ovdje je u pitanju nešto drugo: drukčija regionalna tradicija. Grad Varaždin pripada jugozapadnom dijelu velike Panonske nizine kojom se nastavlja i postepeno završuje onaj prostrani teritorij napučen slavenskim narodima. Slavenske narodne pripovijetke ruske, bjeloruske, ukrajinske, slovačke i druge poznate su po raskošno razvijenim formulama u svojim bajkama.

Znameniti češki folklorist J. Polívka napisao je opsežnu studiju u kojoj je komparativno ispitivao te slavenske formule i naveo obilje primjera veoma bliskih ovima što smo ih netom citirali po Valjavčevoj zbirci.¹⁹

Evo, radi primjera, jedne završne formule iz Samobora kraj Zagreba u Hrvatskoj i jedne iz udaljene Bjelorusije.

Hrvatski primjer:

»I ja sem tam na piru bila, onda su mi dali z pavučine opravu, iz glaža cipele, iz cukora škrlak; onda sem išla vuz svetega Jurja domom, onda sem po živici opravu zgubila, a po kamejnu sem cipeliše restukla; onda sem došla do Lešća, tam su deca vani bila, a godina vudri, onda se cukor restalil i moj škrlak zbogum; onda su deca lizala i ja sem lizala i još denes mi je jezik moker.«²⁰

Bjeloruski primjer:

»Na taj su ples i mene pozvali, rekoše da im prikažem komedije, a ja rekoh neka mi dadu staklene postole, klobuk od masla, ogrtač od papira. Muzika je zasvirala, htjedoh poći plesati, ali sam se plašio da mi se ne razbiju postole, tako sam se udaljio, izuo postole pa ja bjež, jer sam htio doma pokazati kakva je to stvar. Išao sam, išao, već se noć uhvatila, legoh spavati kraj kamena. Počela je kiša, ogrtač se sav promoćio, digoh se i krenuh dalje, a kad se sunce razgrijalo, klobuk mi se na glavi otopio, i tako ne ostade ništa, obuo sam staklene postole i idem, kad se spotaknem o kamen, a to dzin, dzin, i razbiju se. Tako sam morao ići bos; išao sam, išao, dođem među svoje usjeve i tu sjednem. Priču sam vam ispričao, sve kako je bilo, a ovi svi jedu, medovinu i vino piju, a meni, zato što sam utekao, ne daju ništa.«²¹

Polívka se u svojoj raspravi poziva i na neslavenske završne formule susjednih i daljih naroda (spominje radove Petscha, Basseta, Luzela, Sébillota i drugih). Ističe osebjnosti i samostalnost tih slavenskih formula u odnosu na formule u pripovijetkama drugih susjednih naroda (za razliku od istovremenog preuzimanja gotovih sižea). Posebnu umjetničku razvijenost završnih formula, osobito ruskih, objašnjava Polívka kao trag pripovjedačkog profesionalizma.

Naravno, kompleksna i privlačna problematika tih formula u narodnim pripovijetkama zahtijeva poseban studij, koji je izvan dometa našega današnjeg razmatranja. Nama je bilo važno da predočimo kako se sa

¹⁹ Jiří Polívka, Úvodní a závěrečné formule slovanských pohádek. *Narodopisný věstník československý*, Praha, XIX, 1926 i XX, 1927.

²⁰ M. Lang, o. c., str. 48 (= M. B. — S., *Národne pripovijetke*, 1963, str. 161).

²¹ Polívka, o. c., XX, 1927, str. 13 (= Polívka, *Slovanské pohádky*, I. Praha 1932, str. 134).

svojim završnim formulama pripovijetke iz sjeverozapadnih hrvatskih krajeva stapaju sa širokim prostranstvima slavenskoga tradicionalnog pripovijedanja (ne izuzimajući pri tom ni druge susjedske kontakte), a odvajaju se tom svojom odlikom od središnje matice hrvatsko-srpskih narodnih pripovijedaka. Ta je pojava, na taj način, u granicama pripovijedanja vlastitog naroda obilježena izrazito regionalno, dok ona u širim okvirima otvara jednu međunarodnu komparativnu problematiku. Takva problemska dvojnost simptomatična je i inače za regionalne crte narodnih pripovijedaka.

S u m m a r y

REGIONAL VARIATIONS IN FOLKTALES

This article has been translated in English and published, with slight differences, under above title in the *Journal of the Folklore Institute*, Bloomington, vol. III, 1966, No 3. This is the reason why a separate summary is not presented here.

(Translated by *Petar Zdunić*)